

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Két egyszerű denom. igeképző. — 1. A *-h* igeképzőről a legutóbbi időnkig azt tartottuk, hogy csakis más igeképzőkkel össze-
 téve maradt fenn (*-hod, -höd, -had, -hed, -hot, -höt* stb.). Azonban
 — amint NyH.⁷ 80 jeleztem és egyetemi előadásaimban már koráb-
 ban említettem — vannak példák, amelyekben ezt a *-h*-t utóképző
 nélkül találjuk. Ilyenek: *bűnh-* ,pecco, sündigen‘ ezekben: *bűn-
 hēndic* (MünchK. 47, 48), *bīnhquēc* (BécsiK. 88); az utóbbit a NySz.
bűnhösz-ik címszó alatt közli és nyilván *v*-töből való praeteritum-
 nak (*bűnhövének*) veszi, holott nem az, hanem olyan személyragos
 határozó-igenév, mint pl. *mī aluuāc* ,nobis dormientibus‘ (MünchK.
 70), azaz *aluvánk* ∼ *bűnhövének* („mert m^v m^vn^omagokért zénvėg-
 güc ézt *bīnhquēc* m^v istēn^oc^bēn“: nos enim propter nosmetipsos
 haec patimur peccantes in Deum nostrum); a *bűnhendik* alakot
 BUDENZ és SIMONYI szintén *v*-töből valónak magyarázta: „a *bűn-
 he-ndik* alakban aligha láthatjuk az egyszerű *h*-képzés megmaradását;
 ez jóformán = *bűnhēndik, -hēvēndik*“ (UA. 141); „*bűnhendik* MünchC.
 mint *endik, tend* e h. **ēvendik, *tēvend* uo.“ (TMNy. 458, vő. 271);
 azonban itt semmi nyoma sincs a *v*-nek, és semmi okunk sincs
 arra, hogy összevonást tegyünk föl | *bűzh-* ,putesco, foetere incipie,
 stinkend werden, faulen‘ ezekben: *meg bevzhevuen* (DomK. 65, olv.
bűzhövének), *meg bűzh^hének* (praet.: DöbrK. 89) | *hír-* ,crebresco, in-
 crebresco, innotesco, kund werden, bekannt werden‘ ebben: *el hyr-
 hevveen* (DomK. 75, olv. *hír^hövének*; vő. ugyanazon a lapon: *kevn*
 ,könnny‘, *evrem-* ,öröm‘, *jevttelk* ,jöttek‘). — Pusztá *-h* képzős töből
 valók az idézeteknek következő más alakjai is: [miglén nem] *bīnhottēc*
 ,[dum non] peccarent‘ (BécsiK. 19), *bīnhottōc* ,peccavimus‘
 (uo. 25), *būnhonngōd* (MünchK. 177); *meg buzhut* ,dögöth‘ (TelK.
 247), *megbīzhūttec* (NádK. 95); *el hyrheth* (PeerK. 69), *kywe hyrhót*
 (ÉrdyK. 410), *elhír^hút* (HELTAI, UT. s5), *el hírhút* (FORRÓ, Curt. 702),
el hyrhettek (CornK. 270, nem 265, ahogy a NySz.-ban van); —
 továbbá: (*sebh-* ,vulneror, verwundet werden‘): *megh sephótteel*
 (WinklK. 256), *szephewt* ,ulceratus‘ (JókaiK. 101), *meg sephewt* ua.

(uo. 103), *sephetek* ‚vulnerati‘ (AporK. 43), [az keresztfan] *sebhettek* (PeerK. 177) | (*vénh-* ‚senesco, alt werden‘) *meg* nem *venhöttem* (DöbrK. 88), *meg venhöttel* (uo. 399), *meg vénhütt* (KÁROLI, Bibl. I, 300).

Ezek az igék az *al-*: *aluv-*: *alusz-*: *alud-*féle váltakozó tőcsoportba tartoznak, amelynek *d*-je analógiás fejlemény (vö. Gom-bocz, M. tört. nyelvtan. III. Alaktan. [Könyomat]. 98. §.), tehát a *bűnhödöd*, *elhírhödött*-féle alakok későbbiek, mint a *bűnhönöd*, *el hűrheth*, *el hírhűt*-félék.

2. Az egyszerű *-v* refl. képzővel alakult a következő két denom. ige: *elmérgüv-*, *megmérgöv-* ‚effero, exacerbo‘ ezekben: *el-mérgüvec* (BORNEMISZA, Préd. 77), *meg merghövek* (DöbrK. 191) | *kihírv-* ebben: *ki híruévec* ‚divulgantur‘ (HELTAI, UT. O₁/_b, nem O₂, ahogy a NySz.-ban van). (NyH.⁷ 81). Sz. J.

Izé. — TOIVONEN Y. H. a FUF. tavalyi kötetében (XVIII, 193) a lpN. *°atta* (FRHS), lpL. *āta-* (WIKL.) stb. szót az osztj. összetételekben előforduló *at̄*, *õt̄* stb. utótaggal egyeztetette. Figyelmét elkerülte, hogy ez az egyeztetés megvan már az én „Etymologisches“ c. közleményemben: FUF. XII (1912), 26 (magyarul: NyK. XLI, 110), csak hogy én még vog., cser. és magyar megfelelőket is idéztem. A magyar szó: *izé*. Néhány évvel ezelőtt aztán észrevettem, hogy ennek lp. megfelelőjét már GYARMATHI SÁMUEL megtalálta; l. Affinitas 33: A ta. At. *Izé*. — A tet. *Izélni*. Sz. J.

A Jókai-kódexbeli több-birtokú alakok. — A legrégebb magyar könyvben a több-birtokú alakok száma közel jár a harmadfél-százhoz. A birtok többségének a jele legnagyobbbrészt *-i*; 45 esetben fordul elő *-ai*, *-ei* és 4 esetben *-jai*. A példák (mostani helyesírással írva) a következők (a melléjük tett számjegy azt jelöli, hogy melyik hányszor fordul elő): *szemei* 10, *fülei* 2, *fogai* 2, *vállai* 1, *kezei* 9, *újjai* 2, *térdei* 1, *szárai* 1, *lábai* 12 | *kötelei* 1, *kövei* 1, *könnyei* 1, *halottai* 2¹⁾ || *karjai* 3, *kinjai* 1. — Tehát *-ai*, *-ei* van testrésznévben 40-szer, egyebekben 5-ször; *-jai* testrésznévben 3-szor, más főnévben 1-szer. Látnivaló, hogy az *-ai*, *-ei* és a *-jai* többes-

¹⁾ Nem sorolom közéjük a 67. lapon levő *mezeyt* alakot, mert ez nyilván íráshiba („zent ferencznek seby helyt azanneban vakara el hogy az kepnek alatavalo *mezeytys* el romta“); ugyanazon a lapon alább helyesen *mezet* ‚meszet‘ van („kyuaya az kepprewl sebeknek yegytt: feseteket es *mezetes* kyuaya“)

jellel való testrésznevek a többihez képest igen nagy többségben vannak. (Viszont testrésznevek pusztán *-i*-vel: *szemi* 2, *ajaki* 2, *kari* 2, *térdei* 1, *tagi* 1¹⁾.

Ez a kimutatás arra a föltevésre csábít, hogy az *-a*, *-e* (és azután a *-ja*, *-je*) személyragnak a több-birtokú alakba való behatolása a testrésznevekben kezdődött, s ezt a föltevést támogathatná az a körülmény, hogy a testrészneveknek igen gyakran fordul elő az egyes. 3. személyragos alakjuk.

A behatolás — így okoskodhatnánk tovább — a JókaiK. írásának kora előtt már réges-régen megindult (I. HB.), de ez az új alakulás nem haladt az egész magyar nyelvterületen egyforma ütemben, s a JókaiK. nyelvjárása ebben a tekintetben a lassúbb haladásúak közé tartozhatott.

Van azonban itt egy nagy bökkenő. Azok a testrésznevek, amelyekből ez a föltevés és a hozzáfűzött okoskodás kiindult, nemcsak testrésznevek, hanem kettő (*fogai*, *újjai*) kivételével páros testrészek nevei (*szemei*, *fülei*, *vállai*, *kezei*, *térdei*, *szárai*, *lábai*, *karjai*). Ezeknek tősgyökeres magyar alakja pedig legelső előfordulásuktól fogva (I. HB. *szumtuchel*, *zumtuchel*: *oculis vestris*) az egyes szám. Ez köztudomású dolog. A *szemi*-, *térdei*-, *kari*-, valamint a későbbi *szemei*-, *térdei*-, *karjai*-féle alakok nem a nép ajkán termettek, hanem a latin eredetihez szolgamódrá ragaszkodó fordítók tolla alól kerültek ki. Hogy a Ferenc-legenda fordítója miért alkalmazta éppen ezekben leggyakrabban az *-ai*-, *-ei* és a *-jai* többesjelt, annak nem tudok a nyitjára találni. Sz. J.

A HB. *tilvut* szavának olvasása. — Régebben úgy olvasták ezt a szót, ahogy írva van, vagyis *tilvut*-nak. Így BUDENZ BLUMSTEDT-nek a HB.-ről szóló munkájában (1869: 10. l.), SIMONYI Magyar Nyelvtanának első kiadásában (1879: IV. l.), NYR. IX. (1880: 148. l.) és ZOLNAI, Nyelvmélekeink (1894: 60, 63, 67. l.). Én 1897-ben *tilvott*-nak kezdtem olvasni (NyK. XXVII, 385; MNyelv³ 73, 75), és ezt az olvasásomat SIMONYI is elfogadta (MNyelv² 1905: 117. l.; Die ung. sprache 1907: 108. l.). Később o helyett u-t olvastam: *tilvutt*. (A szóvégi mássalhangzóra nézve vö. MNy. XXII, 167 = HB. hg.-al. 13).

¹⁾ Az adatok a kódexnek következő lapjain találhatók: 10, 11, 23, 34, 40, 41, 43, 44, 45, 64, 67, 74, 93, 94, 103, 117, 121, 122, 123, 126, 127, 129, 137, 142, 146, 148, 152, 159, 160 | 60, 115, 142, 158, 159 | 8, 125, 160 | 31 (1, 8, 13, 23, 42, 67, 72, 162).

Most egy fiatal nyelvésznek jeles doktori értekezésében¹⁾ új olvasat bukkant föl. Az *uv* kettőshangzó példái között a szerző a HB. *chomuv* szava mellett a *tilvut*-ot is fölhozza, s ezt nem lehet másképp érteni, mint hogy a szót *tilvut*-nak olvassa. Hogy az eddigi olvasástól eltérve mért olvassa az *uv* betűpárt *uv*-nak, arról nem szól.

Az új olvasásmódot nem lehet eleve elutasítani. Az igenévek ősm. és óm. alakjául **tiluvutu*-t v. **tiluβutu*-t lehet föltennünk (a **β*-re nézve l. MNyv. XXII, 233, 259 = HB. hg.-al. 21, 47). Ebből az alakból a harmadik nyílt szótag rövid magánhangzójának elvesztével (l. erre példákat: HORGES: NyF. 65:3) fejlődhetett **tiluvtu*, ill. **tiluβtu* > **tiluvtu* > **tilvut*. Ilyetén elveszésre a HB-ben is találni példákat: *ányyēlkut* (írva: *angelcut*) < **ányyēlukut* | *uromk* (írva: *uromc*) < **uromuku* (l. MNyv. XXII, 253 = HB. hg.-al. 41). Ebből a **tilvut*-ból később **tilūt* vagy **tilout*-on át) **tilót*, majd **tilūt* v. **tilótt* fejlődött volna. Ilyen alakokat azonban nem találunk. A többi refl. *-v* képzős igének (*aluv*-, *feküv*- stb.) sincsenek *-ūt*, *-útt* (*-üt*, *-ütt*) v. *-ót*, *-ótt* (*-öt*, *-ött*) végű igenévi származékaik. Ez erősen csökkenti a **tilvut* alak egykori megvoltának valószínűségét.

Ellenben, hogy **tiluvutu*- v. **tiluβutu*-ból *tilvut* (> *tilvutt*) fejlődhetett, azt nem is kell bizonyítani, hiszen a második nyílt szótag rövid magánhangzójának elveszése nagyon közönséges. A HB-ben ennek a jelenségnek két olyan példája is van, amely sehol másutt nem fordul elő, ú. m. *vogymuk* és *szümtükkel* (írva: *vogmuc*, *uogmuc* és *zumtuchel*, *szumtuchel*) < **vogyumuk* és **szümtükkel*.

A *tilvut* (*tilvutt*) alaknak későbbi fejleménye is megvan a DebrK. 509. lapján levő *tylloth* alakban: *megh tylloth gyemelcz*.

Jól tudom, hogy akadhat okvetetlenkedő, aki azt vetheti ennek ellene, hogy a *tylloth* alak nem vall határozottan korábbi *tilvut*-ra, mert az átható *til*- igének (vö. *tilos*, *tilalom*) származéka is lehet: **tilott* > (független mássalhangzó-nyúlással) *tillott*. De — azt kérdem — mi szükség volna erre a föltevésre? Hiszen: a) egészen kétségtelen példáink vannak az *ll* < *lv* hangfejlődésre: *toll* < *tolv*- és társai (MNyv. XXII, 241 = HB. hg.-al. 29) meg az *l*-végű névszóknak *-val*, *-vel* ragos alakjai (*hallal*, *öllel*, *fallal*, *széllel* stb.); — b) a *til*- igének *-v* képzős refl. származéka nem holmi föltett alak, hanem valóssággal megvan: *tilovek* („nem *tilovek* meg a vezedelmecc fia ő gonoz, es alnoc zandocarol“ NádK. 155); — c) a HB-ben a *megh tylloth* gyümölcsnek *tilvut* a jelzője, s hogy ez az igenév (magában ejtve) nem hangozhatott *tilvut*-nak vagy *tilvutt*-nak, az eddigelé nincsen bebizonyítva, sőt bebizonyítására még csak kísérlet sem történt.

Sz. J.

¹⁾ KNIEZSA ISTVÁN, A magyar helyesírás a tatárjárásig. Bp. 1928. (= A M. Nyelvtud. Társ. Kiadv. 25. sz.) 10. l.